

דין ויריב

וְהוּא בִּיקֻרַת קוֹדֶנְעִית. נושאה הוא אחד הסרטים המרשימים ביותר שראיתי מזה זמן רב: יום הדין בנירנברג, בכימיו של סטאלין קרמר, בהשתתפות ספנסר טרייסי, ברט לנקסטר, מכסימיליאן של, מר לן דיטריך, מונטגומרי קליפט ועוד.

הסרט דן באחת הבעיות החמורות ביותר של תקופתנו: מתי הופך שופט לפרשע? כאשר ציבור מסויים מחוקק חוק פושעני, הנוגד את עקרונות הדין האנושי — האם רשאי השופט לשפוט על פיו? או שמא הוא הופך עלידי בן שותף לפשע?

עלילת הסרט נובעת לגרמניה הנאצית. בתום מלחמת העולם, על חורבות הרייך השלישי, שופט בית המשפט צבאי אמריקאי ארבעה שופטים נאציים, ששלחו רבבות למוות, לעיקור ולמתנות ריכוז. השופטים הנאציים פעלו כחוק. הם לא חיקקו את החוק הנאצי. הם רק שפטו לפיו, כרוחו וכלשונו, כפי שנחקק עלידי הרשויות המוסמכות של הרייך הגרמני. ממשלת הקואליציה של הרייך השלישי נבחרה, כידוע, עלידי העם הגרמני, ברוב קולות, בבחירות כלליות.

אם כן, איך אפשר היה להאשים את השופטים? זוהי הבעיה. יש הטוענים: בעייה גרמנית גרידא, כי הנאציזם היה תופעה יחידה במינה, יוצאת דופן, ואין לה אח ורע בכל מדינה אחרת בעולם. אם כן, אין טעם רב לטפל בבעייה, ועלינו להתייחס אל הסרט כאל מופע בידור היסטורי.

אך יש הטוענים, כי הנאציזם אינו מיוחד במינו, וכי היה יוצא דופן רק בקיצוניותו. לפי גירסה זו (בה דגלתי גם אני בספרי צלב הקרס), אין הנאציזם אלא גילוי קיצוני וסופי של מחלה, הקיימת, במידה זו או אחרת, בכל גוף לאומי בעולם. האור היותר והמהלחל של ההיסטוריה הנאצית מבהיר בעיות החבויות בלב כל מדינה, במדינות פחות מבהילים.

על כן מותר לראות בנאציזם אמת מידה. מותר לכל אדם, בכל מדינה, לשאול את עצמו: האם אנו מתרחקים מן המתכונת הנאצית, או מתקרבים אליה? באיזה מחלק נימנה אנו נמצאים כעת? אם נבנה גישה זו, אין יום הדין בנירנברג סרט רגיל, הטעון ביקורת מבחינת זווית הצילום, חדות המישק, קצב הבימוי. הביקורת חייבת להיות מבחנת בראש ובראשונה, אל הבעייה העומדת במרכזו.

★ ★ ★
הפסוק הנוקב ביותר בסרט נאמר עלידי אחד מארבעת השופטים הנאציים, המצדיק את עצמו במלים הבאות: "כשופט למדתי שאין זה מתפקידי לשפוט על פני הצדק. תפקידי היה לשפוט על פי החוק. בכל דרכי, פעלתי על פי החוק. לפי מיטב הבנתי ומצפוני." פסוקים אלה יכולים להיאמר עלידי כל שופט בעולם, גרמני או אמריקאי, ישראלי או ערבי. כי אכן זו הדוקטרינה המקובלת: תפקיד השופט להשליט את החוק, ולא דוקא להשליט את הצדק. תפקידו לדאוג לשמירת הכללים הנקבעים עלידי החברה המאורגנת, לשם שניירת עצמה.

והשאלה היא: האם יש גבול לתפקיד זה? השופטים עצמם קבעו גבול כזה — לזולתם. השופטים הנאציים דנו למחת קציני גנים גרמניים, שציינתו לפקודת מנהיגות של מפקדים אנטינאציים — כי אסור להקצין לציית לפקודה בלתי חוקית. השופטים האמריקאים דנו למחת קצינים נאציים שביצעו מעשי זוהמה על פני פקודת מנהיגיהם — כי פקודת אלה היו בלתי חוקיות. ושופט ישראלי, נשיא בית המשפט המחוזי בנימין הלוי, עלה על כולם במשפט ספרקאסם, כאשר קבע, כי אסור לחילל יש ראלי לבצע פקודה שמעליה מתנופף "הדגל

השחור", האומר לכל בר דעת: זוהי פקודה בלתי חוקית. כך קבעו השופטים. אך מה ביחס לשופטים עצמם? מה על השופט לעשות כאשר הדגל השחור, הנושא מתנופף מעל לחוק עצמו?

מה תפקידו של שופט, כאשר הוא נדרש להשליט חוק הנוגד את עקרונות הצדק האנושי האתי מנטרי — למרות שנתקבל כדון ברייכסטאט, בפארלמנט או כינסת?

השופט האמריקאי משוחרר מבעייה זו. אבות החוקה האמריקאית, כתבונתם המפליאה, קבעו כי בית המשפט העליון רשאי לבטל חוק, הנוגד, לדעתו, את החוקה. אך לשופט הגרמני, הבריטי או הישראלי אין מיצא קל כזה.

מה עליו לעשות? האם עליו לשפוט על פי החוק, בניגוד למצפוניו האישיים או ש-

אחיה עצמי לפושע נגד האנושות, נגד ה' אומיה, נגד צלם האדם.

★ ★ ★
חוקי נירנברג לשמירה על טוהר הדין גזע הגרמני, העומדים במרכז הסרט הזה, לא היו החוקים הראשונים של הרייך השלישי. למעלה משנתיים לפני כן הופעלו כבר ברחבי גרמניה חוקים, שאיפשרו לכלוא בדרך חוקית אנשים שכל פשעם היה התנגדותם לקו המדיני והרעיוני של המישר. היו אלה החוקים שדנו בהגנת על "בטחון המדינה", באיצטלה של מלחמה בבגידה ובריגול.

יתכן שכאן עמד התמרור הגורר לי — אותו דגל שחור המזהיר בפני התהום.

נדמה שנה הצעד הראשון של כל דיקטטורה טוטאליטארית. רדיפת המתנגדים היא פוליטיקה באמתלה של מלחמה בריגול, ביאמצעות חוק המדינה ובית המשפט — והוא סימן ההיכר, יותר משמרו הקצוץ של היטלר.

השופט הנאצי (ברט לנקסטר): מתי זה מתחיל?

לר, שפסו של סטאלין או רעמתו הלבנה של פלונגיאמוני. כאשר נשמעת הקריאה "תיפסו את המרגל!", כאשר מתכנסים הדיכוחים כדי להגן על "בטחון המדינה" — מגיעה שעתו של השופט לערוך את חשבון נפשו.

כל מדינה מגינה על עצמה מפני סוכנים זרים. כל מדינה מחוקקת חוקים נגד ריגול, ואף מתחשבת בכך שעבירה זו, מטבע מהותה, קשה מאוד להוכחה. ההבדל בין החוק הדמוקרטי לבין החוק הטוטאליטארי נבדק בכמה וכמה מבחנים: האם החוק מאפשר לכלוא כל איש ציבורי, מנהיג ועתונאי ש אינו נוח לשלטון? האם הוא מטיל על הניגשים את החובה להוכיח דברים שכלל אינם ניתנים להוכחה? האם הוא מאפשר למנגנון חושך עויין להפיל בפה כל אדם שעלה על הכוונת שלו? האם הוא יוצר מצב, בו נאלץ השופט להאמין לחוות דעתו של נציג שרות הבטחון, כאשר מכתא יחידה להערכת העניין ה"בטחוני"? בקיצור: האם הופך חוק את השופט, למעשה, לכלי ביצוע בידי שרות הבטחון?

אם התשובות חיוביות, הרי זהו חוק, הנוגד את עקרונות הצדק האנושי היסודי — ושופט המקבל על עצמו לשפוט על פיו, הופך בורג במכונת דיכוי דורסנית.

★ ★ ★
יש בסרט נקודה חלשה אחת, שרק מעטים שמו לב אליה. היא גובעת מעיתוי העלילה.

עלילה זו מתרחשת ב-1947, שנתיים אחרי מיגור הרייך השלישי. למעשה מזמין הסרט את הצופה לקבוע את יחסו אל השופטים הנאציים בדיעבד, בידעו כבר לאן הובילה הדרך האכזרית, בתום תריסר שנות הידרדרות בקצב גובר והולך. אולם לאורח הדין גרמני בשנת 1933 לא היה הדבר ברור כלל וכלל. להיפך, הוא עמד בפני פאראדוקס מוזר ומסוכן.

המישר הדוקטורי זמם מלכתחילה לשבור את איתנות השופטים. הוא מילא את שורות השופטים בחברי מפלגה מושבעים, שלא לבית המשפט העליון את מנסחי חוקי השיעבוד עצמם, ואת היועצים המשפטיים שתבעו לדין את אויבי המשר. הוא טען כי השופטים חייבים להיות מעל לכל, משר תים של בטחון המדינה. תחילה השאיר את משרד המשפטים בידי דמוקראט מטומטם, ששירת אותו מתוך טיפשות, ולאחר מכן העבירו לידי חברי מפלגה מובהק. בסך הכל היתה זאת מערכה מכהנת ומתוכננת להשחתת מנגנון השיפוט באיטיות ובהדרגה.

האזרח ההגון המשיך להגן על השופטים, לרומם את מעמדם, להעלות את כבודם בתברה. הוא המשיך בפולחן בית המשפט, שהגנה חלק מן החיים במדינת חוק דמוקראטית.

אך ברבות הימים, כאשר בית המשפט החל להיות נגוע במחלה, כאשר הרעל כבר התפשט בעורי קיו, היה פולחן זה עצמו בעוכרי האזרח ההגון. כי בית המשפט היימבורג, ששמר על הסממנים החריציניים של רוממותו, הפך מכשיר יעיל בידי המושטר הדורסני.

כל זה נרמז בסרט. לגבי הצופה הישראלי, כמו לגבי כל צופה בעולם, זהו מזון למחשבה.

★ ★ ★
השופטים הם ככל האדם. יש ביניהם אנשים חכמים, ואף מזהירים, העולים בהרבה על הממוצע האנושי. גם ביניהם יש הנופלים מן הממוצע, ואחדים הידועים במסורנות בית המשפט ככסילים גמורים. בסך הכל, אין השופטים טובים יותר או רעים יותר מן החוק שהם נדרשים לשפוט על פיו.

כאשר מדינה שלמה נדבקת בטרור הדעת: כאשר מיליונים מצביעים בעד אדם המבי טיה כי "ראשים יתגללו בעפר"; כאשר אלופים עטורי יתלה מתחחים בפני עסקן מפלגתי אפסי, שכל כוחו בליקוק פינת המנהיג; כאשר חברי הפארלמנט מרכינים את ראשיהם ככבשים בשמעם את מילות הקסם "בטחון המדינה" — אי אפשר לצפות שהשופטים יהיו טובים מוולתם.

זהו צד אחד של לקח הסרט. **אבל הצד השני הוא: יש לדי ריש מן השופטים להיות טובים מזולתם. כי כאשר יושב כן יאנוש בגלוימה השחורה מאחורי הדוכן המורם, כאשר ניתנת לו הסמכות ליטול מזולתו את החיים, החרות והכבוד — אז יש לדון אותו כי חומרה רבה שבעתים.**

כך נוהג השופט האמריקאי בסרט, וה צופה מצדיע לו בלבב.

אך אותו צופה אינו צופה רק בסרט — הוא צופה גם בחיים, בעשה מסביבו. עליו לדעת כי הקרב הוא נצחי, וכי הנירה היא בכל חברה אנושית. עליו לדעת כי סכנה נוראה מרחפת עליו למן הרגע בו נשלח האדם הראשון לבית הסוהר, בעתן השקפתו הפוליטית, בתוקף חוק מצד, בידי שופט המעמיד את החוק מעל לצדק.

כי זאת יכולה להיות תחילתו של סרט חדש.